

ZLOČINI IZ MRŽNJE

Stručni članak

DOI	COBISS.RS-ID	UDK
10.7251/APDN2301244M	138318081	343.971:177.82(497.6)

Aleksandar MILADINOVIĆ*

* Jedinica za policijsku obuku – Policijska akademija Banja Luka, e-mail: aaleksandarbl@yahoo.com

Apsstrakt: Zločini iz mržnje su relativno novija inkriminacija u domaćem zakonodavstvu, iako nisu nepoznanica u domaćoj praksi, doduše, ne pod tim imenom. Preuzimajući trend inkriminacije zločina iz mržnje, u radu se ukazuje na njegove osnovne determinišuće i diferencirajuće karakteristike, nakon čega se ukazuje na određene nedoumice u inkriminaciji koje uslovljavaju i probleme u praksi prilikom otkrivanja, a pogotovo prilikom dokazivanja ovih krivičnih djela. Poseban aspekt koji determiniše poteškoće jesu i novi oblici zločina iz mržnje koji se ispoljavaju na internetu. Autor posebno ukazuje na probleme prilikom dokazivanja predrasude mržnje kao specifičnog dokaza kojeg je nužno identifikovati kako bi se „osnovni delikt“ prepoznao kao zločin iz mržnje. U radu se daju i određene smjernice u odnosu na indikatore zločina iz mržnje, kao i na mogućnosti prevazilaženja konstatovanih ili prejudiciranih problema u pogledu inkriminacije i dokazivanja zločina iz mržnje. Međutim, glavna intencija rada jeste ukazivanje na nužnost relevantnim organima, a prije svega policiji i tužilaštvu, da prepoznaju ova krivična djela, da shvate njihovu opasnost i „prodornost“, a potom i da se posvete prikupljanju dokaza i dokazivanju motiva predrasude.

Ključne riječi: zločin iz mržnje, motiv predrasude, motiv mržnje, mržnja.

Uvodna razmatranja

U zadnje vrijeme se na internetu sve više pojavljuju određene hejterske grupe, ali i mlađi pojedinci koji propagiraju govor mržnje zasnovan na vjerskoj, religioznoj, nacionalnoj ili seksualnoj odrednici. Govor mržnje je naravno prisutan i u realnom okruženju, međutim, na internetu, a pogotovo na društvenim mrežama on dobija novi kvalitativni i kvantitativni oblik. Karakteristike ovog oblika ispoljavanja nasilnih aktivnosti prema internautima jesu sveprisutnost, anonimnost, masovnost, nekažnjivost i prodornost, što ga svakako čini jednim od najopasnijih oblika nasilja, iako se na prvi pogled ne čini takvim.

Ukoliko se ima u vidu faktička nekažnjivost, te njegova prodornost i potencijalni uticaj na internautsku populaciju, a potom i na cijelo društvo (koje može steći utisak o dopustivosti diskriminacije, pa i samih akata nasilja, a potom i realizovati nasilje u stvarnom okruženju), svakako se može govoriti o izrazito opasnom nasilju na koje relevantni organi moraju bespogovorno reagovati. To reagovanje se odnosi na maloljetnike koji baštine ovaj vid aktivnosti i komunikacije prema drugim internautima, nerijetko i prema vršnjačkoj populaciji koja se od njihove „razlikuje“ po nacionalnosti, religiji, seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu ili na drugi način.

Svakako najzastupljeniji vid govora mržnje reprezentuje se na nacionalnoj i vjerskoj osnovi, odnosno mladi često učestvuju u aktivnostima na internetu koje imaju karakteristike govora mržnje usmjerenog prema drugoj naciji ili vjeri, na-

jčešće manjinskoj u lokalnoj sredini. Međutim, s obzirom na to da internet nema granice, te da su društvene mreže stjecište svih nacija i vjera, razumljivo je da sam govor mržnje vrlo brzo bude prepoznat i u široj internautskoj zajednici, koja uveliko prevazilazi lokalne okvire, te dođe i do internautske grupacije prema kojoj je govor mržnje i usmjeren. Šta više, često se upravo od strane druge zajednice pospješuju hejterske aktivnosti, imajući u vidu da oni sam govor smatraju provokacijom, usljed čega je razumljiva relativno laka prodornost govora mržnje na internetu među širu internautsku populaciju. S obzirom na to da mladi imaju „kraći fitilj“, te da se neodgovaranje na govor mržnje (ili neučestvovanje u hejterskim aktivnostima) smatra izrazom kukavičluka (što je među mladima izrazito nepoželjna i jaka stigma), svakako je razumljivo što govor mržnje među mladima ili iniciran od strane mladih ima izrazito veliku prodornost i distribuciju među internautskom populacijom. Ukoliko se tome doda i percepcija da su hejteri na društvenim mrežama, koji govorom mržnje vrijeđaju druge nacije i vjere, uglavnom mladi koji nisu izgradili svoj identitet ili ga nemaju na osnovu čega izgraditi, razumljivo je da im ovo nerijetko predstavlja i jedini način (naravno, surogatan i izvitoperen) da budu primjećeni.

Kao oblik govora mržnje u kojima učestvuju mladi, ali i koji je usmjeren ka mladima prisutan je i gej buling (eng. *gay bullying*). Gej buling ili vršnjačko nasilje prema „rodno drugačijim“ je jedan od oblika ispoljavanja vršnjačkog nasilja gdje učenička populacija diskriminiše, te verbalno, psihički i fizički ponižava, maltretira i socijalno izopštava učenike koji su „rodno drugačiji“ od njih. Smatra se posebno opasnim oblikom homofobnog nasilja, s obzirom na to da je „nevidljiviji“ od homofobnog nasilja prema odraslim, žrtva je višestruko viktimizirana, žrtva koja je i u inače konfuznom psihičkom stanju (koje karakteriše pubertetski period) izložena je raznim oblicima nasilja, što je dodatno deprimira i izoluje, čime se kod nje stvaraju psihički problemi, a vršnjačko homofobično nasilje ostavlja posljedice i nakon odrastanja žrtve... Referentne institucije ističu da je ovaj problem, iako donedavno nepoznat i u stručnoj, a pogotovo u opštoj javnosti, sve zastupljeniji i u BiH, iako još nije prepoznat od strane relevantnih institucija (Bošnjak i sur., 2017: 27).

Pojam i inkriminacija govora mržnje

U vezi sa konceptom zločini mržnje prisutne su brojne dileme, uključujući i adekvatnost doslovnog prevoda sintagme sa engleskog jezika na jezike južnoslovenskih naroda. Pitanje da li je pravilnije koristiti sintagmu zločini mržnje ili zločini iz mržnje ili neki drugi termin – zahtijeva temeljnu prethodnu kritičku ocjenu cjelokupnog koncepta. U domaćoj kriminološkoj i pravnoj literaturi većina autora koji su obrađivali ovu temu koristi termin zločini mržnje (Lalić, 2010: 34). Terminološki, krivična djela iz mržnje se često nazivaju zločinima iz mržnje, krivičnim djelima počinjenim iz predrasuda ili iz pristrasnosti, incidentima motivisanim mržnjom, što nisu sinonimi, te će se ovdje koristiti samo termin krivična djela iz mržnje.

Pod pojmom krivičnih djela iz mržnje podrazumijevaju se krivična djela koja su izvršena iz mržnje ili predrasude prema žrtvi ili žrtvama ili prema nekom žrtvinom dobru, usljed određenih karakteristika koje ta žrtva ima ili za koje izvršilac smatra da ima ili zbog određene (simboličke) veze žrtve sa tim karakteristikama, poput: rase, vjere, nacionalnosti, etničkog porijekla, jezika, socijalnog statusa ili porijekla, društvenog položaja, profesije, obrazovanja, zdravstvenog statusa i drugih karakteristika. Među tim drugim karakteristikama se nalaze i (što je bitno sa aspekta ovog rada) pol, seksualna orijentacija, (trans) rodni identitet i seksualni identitet.

Drugim riječima, krivično djelo iz mržnje je svako krivično djelo koje je propisano u zakonu (kao krivično djelo), ukoliko je izvršeno prema žrtvi koja posjeduje ove karakteristike ili izvršilac smatra da ih posjeduje, ili da žrtva ima određenu vezu sa ovim karakteristikama, a izvršilac je izvršio krivično djelo i žrtvu odabrao upravo usljed tih karakteristika. Iz navedenog je vidljivo da su dva osnovna kriterija na kojima se zasnivaju krivična djela počinjena iz mržnje (OSCE – ODIHR, 2010: 7) sljedeća:

1. Djelo mora biti propisano krivičnim zakonom konkretne države kao krivično djelo;

2. Djelo mora biti motivisano predrasudom, što znači da učinilac mora odabrati žrtvu krivičnog djela na osnovu njenih „zaštićenih karakteristika“.

Ukoliko ne postoji prvi elemenat, odnosno ukoliko navedeni akt koji je motivisan mržnjom nije propisan kao krivično djelo (koje se naziva „osnovnim prestupom“), onda se ne može uopšte govoriti o ovim krivičnim djelima. Drugim riječima, da bi se moglo govoriti o postojanju krivičnog djela počinjenog iz mržnje, primarno je da bude učinjeno krivično djelo koje je propisano zakonom kao takvo, koje je inkriminisano kao osnovno krivično djelo. Ukoliko sam čin, akt, proistekao ili motivisan mržnjom ne predstavlja krivično djelo koje je propisano zakonom, ne može se govoriti o postojanju krivičnog djela počinjenog iz mržnje.

Drugi aspekt krivičnih djela motivisanih mržnjom je mnogo kompleksniji, pogotovo sa dokaznog aspekta. Analitički, on se sastoji od same mržnje, te od usmjerenosti te mržnje ka konkretnim grupacijama u društvu određenim na osnovu tzv. „zaštićenih karakteristika“.

Formulacija „Krivična djela počinjena iz mržnje“ je preuzeta iz engleskog jezika (eng. *hate crime*), te je bez uobličavanja inkorporirana i u naš pravni sistem i u stručnu literaturu, mada bi preciznija formulacija glasila da su ovo krivična djela motivisana predrasudom ili pristrasnošću, jer postoje krivična djela koja su izvršena iz mržnje, ali to nije mržnja prema žrtvi zbog prethodno navedenih zaštićenih karakteristika. Zbog toga, ključni element zločina iz mržnje nije isključivo mržnja kao mržnja, već pristrasnost ili predrasuda (Jakobs, 2010). Drugim riječima, krivična djela počinjena iz mržnje nisu motivisana (primarno) mržnjom, već pristrasnošću ili predrasudom (Šikman, 2010: 107).

Nadalje, nije dovoljno da postoji (bilo kakva, opšta) mržnja, predrasuda ili pristrasnost. Ono što je drugi sadržaj krivičnih djela počinjenih iz mržnje jeste da je

ta mržnja usmjerena ka licima zbog njihovih zaštićenih (zaštitnih) karakteristika.

Ako to ponašanje samo zajedno sa mržnjom kao posebnim zakonskim obilježjem čini određeno krivično djelo propisano zakonom, neće se raditi o krivičnom djelu iz mržnje, nego o krivičnom djelu kao i svakom drugom krivičnom djelu, ali kod koga je mržnja posebno zakonsko obilježje. Dakle, kod krivičnih djela iz mržnje kao posebnog krivično-pravnog instituta, mržnja kao pobuda nije zakonsko obilježje krivičnog djela učinjenog iz mržnje. Ona se nalazi izvan zakonskog bića tog krivičnog djela. Ali, krivično djelo iz mržnje neće postojati ako nisu ostvarena zakonska obilježja nekog, zakonom propisanog krivičnog djela (Filipović, 2019: 16).

Bitno je pomenuti da se navođenjem konkretnih karakteristika zaštićene grupacije, nijedna grupa u društvu ne štiti posebno, pogotovo ne u odnosu na neku drugu grupaciju. Npr. krivično djelo počinjeno iz mržnje motivisano seksualnom orijentacijom žrtve ne znači samo da se pod ovim krivičnim djelima podrazumijevaju djela gdje je izvršilac, motivisan mržnjom prema gejevima, napao gej osobu. Takođe, krivično djelo iz mržnje motivisano predrasudom usljed seksualne orijentacije može da počini i gej osoba napadom na strejt osobu, ukoliko taj napad predstavlja krivično djelo i ukoliko je to krivično djelo izvršeno iz mržnje koja je motivisana predrasudom u pogledu njegove seksualne orijentacije. Ovo je bitno navesti, jer se kod neinformisanih laika smatra da se krivičnim djelima iz mržnje štite samo posebne grupacije u društvu, najčešće manjinske, čime se pravi diskriminacija u zakonu, što nije tačno.

Izvršioci krivičnih djela iz mržnje, ova djela izvršavaju na osnovu vlastite percepcije onoga što žrtva ili određena imovina predstavljaju. Tako se može desiti da ovo krivično djelo bude izvršeno na osnovu pogrešne pretpostavke izvršioca o identitetu žrtve. Prilikom regulisanja, ali i procesuiranja krivičnih djela počinjenih iz mržnje, bitno je eksplicitno da motiv izvršioca može biti i stvarno i pretpostavljeno svojstvo žrtve, te da je za postojanje ovog djela bitna percepcija i počinioca o žrtvi, bez obzira na to da li ona zaista odražava identitet žrtve (Razumijevanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Priručnik za Bosnu i Hercegovinu, 2016: 9). Čak i kada je izvršilac pogrešno pretpostavio da je žrtva/oštećeni član grupe protiv koje on djeluje (a žrtva/oštećeni to nije), djelo je i dalje krivično djelo počinjeno iz mržnje jer je izvršilac bio motivisan mržnjom/predrasudom prema toj grupi, tj. zaštićenim karakteristikama koje oni dijelje. To svakako nameće obavezu policiji, ne da primarno (pa čak i uopšte) utvrđuje nacionalnu, vjersku ili seksualnu pripadnost žrtve, već da utvrđuje percepciju osumnjičenog, a potom i njegov motiv. Percepcija osumnjičenog o identitetu žrtve se primarno, ali ne i jedino dobija na osnovu njegovog iskaza, ali i korišćenjem niza drugih dokaznih sredstava, te preduzimanjem operativno-taktičkih radnji i mjera.

Ukoliko postoji mržnja, predrasuda ili pristrasnost prema žrtvama, odnosno ukoliko je krivično djelo učinjeno iz mržnje prema žrtvi, ali se ta mržnja ne ogleda u mržnji žrtve na osnovu ovih karakteristika, već proističe iz nekog drugog svojstva žrtve ili odnosa žrtve i izvršioca, onda se ne može govoriti o ovim krivičnim

djelima.

Nedoumice u inkriminaciji

S obzirom na to da je kod ovih krivičnih djela, pored postojanja „osnovnog prestupa“ bitno ustanoviti i postojanje mržnje kao motiva. U praksi se koriste dva modela, u zavisnosti da li se motiv posmatra kao mržnja ili pristrasnost. To su model neprijateljstva (kada se motivom smatra mržnja) i model diskriminacijskog osnova (kada se motivom smatra pristrasnost) (Šikman, 2010: 107). Kod modela neprijateljstva, traži se da je krivično djelo izvršeno iz mržnje ili neprijateljstva koju izvršilac osjeća prema žrtvi koja ima (ili za koju smatra da ima) zaštićenu karakteristiku. Kod modela diskriminacijskog osnova, izvršilac bira žrtvu na osnovu određenih karakteristika koje potpadaju pod zaštićene, ali ne mora i da stvarno osjeća mržnju ili neprijateljstvo prema toj grupaciji kojoj i sama žrtva pripada, već usljed drugih okolnosti (npr. iz pragmatičnih kriminalnih razloga) bira tu žrtvu. Drugim riječima, zahtijeva se određena uzročna veza između karakteristike žrtve i djelovanja počinioca, ali konkretna emocija nije navedena. Razlika između ova dva modela je važna. Inkriminacija koja reguliše diskriminacijski osnov je šira jer tretira i one počinioce koji nisu osjećali nikakvo neprijateljstvo prema žrtvama, već su ih birali na osnovu predrasude ili stereotipa o njihovoj ugroženosti (Šikman, 2010: 107).

Prepoznavanje predrasude kao motiva počinjenja predstavlja poteškoću u procesuiranju zločina iz mržnje, kako u BiH tako i u drugim državama. U tom cilju se u SAD-u insistira na konsultacijama sa nadređenim policijskim službenicima/ekspertima u ovoj oblasti uz poštovanje lanca komandovanja (Bouman, 2003: 21). Pored navedenog, svakako da je bitno o svim potencijalnim indikatorima mržnje kao motiva blagovremeno obavijestiti tužioca, kako bi on najhitnije mogao da se direktnije uključi u istragu.

Različiti teoretičari i praktičari prepoznali su ovaj problem i pokušali ponuditi odgovarajuća rješenja, koja se i koriste u velikom broju država, a koja mogu poslužiti kao primjeri dobre prakse i za BiH. Jedan od načina identifikacije predrasude je taj da se motiv posmatra i cijeni kroz prizmu „namjere“ (utvrđuje se osnovna uloga predrasude kao motiva u djelu) i „produžetka“ (utvrđuje se da li bi krivično djelo bilo počinjeno i bez predrasude kao motiva). U identifikaciji predrasude kao motiva u Velikoj Britaniji i SAD-u, na primjer, dominira primjena subjektivnih kriterijuma (istorija izvršioca, njegov odnos sa oštećenim i sl.) (Kuči, 2013: 3).

Krivična djela mogu biti počinjena iz mržnje, iz jednog od mnogobrojnih međusobno različitih razloga:

- Počinilac može djelovati iz razloga kao što su ogorčenost, ljubomora ili želja za odobravanjem takvog postupka od strane pripadnika iste grupe;
- Počinilac možda nema nikakvih osjećanja prema pojedinačnoj meti krivičnog djela, ali njegove misli ili osjećanja su neprijateljske prema grupi kojoj meta pripada;

– Počinilac može osjećati neprijateljstvo prema svim osobama koje ne pripadaju grupi sa kojom se počinilac identifikuje;

– Na još apstraktnijem nivou, meta može jednostavno predstavljati neku ideju, kao što je imigracija, prema kojoj počinilac osjeća neprijateljstvo.

Bez obzira na nepostojanje mržnje prema meti, bilo koji od ovih motiva bio bi dovoljan da se predmet kvalifikuje kao krivično djelo počinjeno iz mržnje, ako su prisutna prethodno navedena dva elementa (krivično djelo i predrasuda).

Bitno je istaći još jedan (potencijalni) problem u praksi, a to je akt motivisan mržnjom, odnosno predrasudom koji nije kvalifikovan kao krivično djelo – ili usljed nedostatka dokaznog materijala ili usljed nedostatka „kapaciteta neprava“ da bi se isti okvalifikovao kao krivično djelo ili usljed drugih razloga. Naime, iako određeni akt motivisan mržnjom (sa određenim elementima inkriminacije) ne može da se podvede kao krivično djelo (iz mržnje), to ne čini irelevantnim sam akt motivisan mržnjom. Ukoliko ne postoji krivično djelo, odnosno nije propisano kao takvo ili nisu ispunjena sva obilježja krivičnog djela (ili u toku postupka nisu prikupljeni dokazi koji ukazuju na krivično djelo), to još uvijek ne čini irelevantnim akt mržnje prema žrtvi odabranoj na osnovu njenih zaštićenih karakteristika.

Naime, kod onih akata mržnje koji se ne mogu okvalifikovati kao krivična djela (kao „osnovni prestup“) moguće je da se radi o bezbjednosnim incidentima koji su motivisani mržnjom. Bezbjednosni incidenti su akti motivisani mržnjom prema žrtvi odabranoj na osnovu njenih zaštićenih karakteristika, ali ne predstavljaju krivična djela (usljed svoje težine, prirode, izostanka određenih krivičnopravnih elemenata, osnova isključenja protivpravnosti...). Ovi akti mogu da se kvalifikuju i kao prekršaji protiv javnog reda i mira ili drugi prekršaji,¹ mogu da budu akti diskriminacije, međutim, moguće je da i ne budu zabranjeni, iako su društveno nepoželjni.

U policijskoj praksi veliki problem predstavlja distinkcija elemenata krivičnog djela i prekršaja inače, a pogotovo se to može desiti kod ovih „graničnih slučajeva“. To djelimično pospješuju i neprecizne, nedistancirajuće ili čak i podudarajuće norme u krivičnom i prekršajnom zakonu. Da je zakon neprecizan i nedosljedan u propisivanju elemenata kaznenog u odnosu na prekršajno djelo, svjedoči i u tom smislu „lutanje“ sudske prakse, koja vrlo slična ponašanja podvodi u jednom slučaju pod kazneno, a u drugom pod prekršajno djelo.

Sa kriminalističkog (pa i policijskog) aspekta, veoma je bitno evidentirati ove akte, adekvatno fiksirati dokaze, jer se u toku kasnije kriminalne aktivnosti izvršio- ca izvršenje ovih bezbjednosnih incidenata može posmatrati kao geneza njegove

¹ Tako npr. kod komentara na Fejsbuku povodom protesta za prava LGBT osoba, kojima se izražava odbojnost prema pripadnicima te grupe te poziva na netrpeljivost prema osobama drugačije seksualne orijentacije, kada se u kaznenom predmetu inkriminiše „...kakva parada, koja glupost ići ulicom i vikati ja sam peder, dosta pederluka i govorenja da je to normalno, to je bolest i Hitler je imao lijek za tu bolest“ (presuda Opštinskog suda u Osijeku broj K-753/2014-2), a u prekršajnom „doć, popit, poist, bacit kamen“ (presuda Prekršajnog suda u Splitu, Pp 4 J-734/14) (Munivrana-Vajda i Šurina-Merton, 2016: 457).

mržnje. Drugim riječima, iako se incidenti počinjeni iz mržnje ne odnose uvijek na krivična djela, oni često prethode, prate ili pružaju kontekst za krivična djela počinjena iz mržnje. S obzirom na to da incidenti motivisani mržnjom mogu biti preteča ozbiljnijih krivičnih djela, evidentiranje incidenata može biti korisno za dokazivanje konteksta uznemiravanja, te može služiti kao dokaz eskalacije obrasca nasilja.

Bitno je diferencirati govor mržnje i krivična djela počinjena iz mržnje, zato što su nerijetko u uzročno-posljedičnoj vezi, odnosno govor mržnje prethodi ili može da inicira, odnosno podstakne vršenje krivičnih djela iz mržnje. Ne postoji opšteprihvaćena definicija govora mržnje, a najpoznatija je ona Savjeta Evrope koja pod govorom mržnje podrazumijeva sve izraze koji šire, podstiču, promovišu ili opravdavaju mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući: netoleranciju izraženu kroz agresivni nacionalizam i etnocentrizam, diskriminaciju i neprijateljstvo prema manjinama, migrantima i ljudima imigrantskog porijekla. Nerijetko se uzima kao radna, operativna definicija u određivanju zločina iz mržnje, i kao takva je svakako adekvatna u početnoj kriminalističko-diferencijalnoj dijagnozi.

Nedostatak ove definicije jeste što ona izričito ne obuhvata i mržnju zasnovanu na seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu ili polnim karakteristikama. Naime, vidljivo je da ona u sebi decidno ne inkorporira govor mržnje prema LGBT populaciji. Međutim, ipak ekstenzivnim tumačenjem može percipirati da se odnosi i na seksualne manjine (mada bi svakako bolje rješenje bila konkretizacija). Shodno navedenom, pod govorom mržnje prema LGBT populaciji bismo mogli podrazumijevati sve izraze kojima se omalovažava, ponižava, degradira, vrijeđa LGBT populacija, bez obzira na to da li se taj govor iznosi pred većim ili manjim brojem lica, direktno, na javnom mjestu, preko medija, društvenih mreža ili na drugi način. Smatramo da je kod govora mržnje bitna svijest i namjera da se time direktno pogada LGBT populacija.

Naravno, svaki govor mržnje nije krivičnopravno relevantan. Kada je u pitanju diferencijacija govora mržnje i slobode izražavanja, kao dijametralne suprotnosti govoru mržnje, postoje mnogobrojne nedoumice, pa i pogrešna shvatanja. U tom kontekstu, potrebno je znati da je Evropski sud za ljudska prava u presudi *Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva* 1976. godine zauzeo stav da sloboda izražavanja ne obuhvata samo „informacije“ ili „ideje“ koje su dobronamjerne ili se ne smatraju uvredljivim ili ravnodušnim, nego isto tako i one koje vrijeđaju, šokiraju ili ometaju državu ili bilo koji dio stanovništva. Nasuprot navedenom, u presudi *Erbakan protiv Turske* 2006. godine, sud je istakao da se može smatrati nužnim u demokratskom društvu sankcionisati ili čak i spriječiti sve oblike izražavanja koje šire, podstiču, promovišu ili opravdavaju mržnju utemeljenu na netoleranciji. Drugim riječima, Sud je odredio da su zabranjeni svi oblici izražavanja koji predstavljaju govor mržnje. Predmetno vrlo jednostavno zvuči u teoriji, ali je u praksi vrlo teško odrediti granicu između slobode izražavanja i govora mržnje (Bukvić i Vargek, 2016: 132). Imajući u vidu kriterijume razgraničenja slobode

govora i govora mržnje postavljene sudskom praksom Evropskog suda za ljudska prava, zaključuje se da govor mržnje nije puka uvreda ili vrijeđanje nečijih osjećaja, već predstavlja puno veći stepen prava ličnosti. Govor mržnje predstavlja takvu povredu prava ličnosti koja se manifestuje sljedećim posljedicama: organičavanje žrtvine lične slobode „prisiljavanjem“ na promjenu radnog mjesta, škole, selidbu; stvaranje osjećaja kod žrtve da su diskriminatorne poruke uobličene u govoru mržnje istinite; uspostava stalnog odnosa podređenosti i stigmatizacije, te onemogućavanje žrtve da se suprotstavi govoru mržnje usljed straha od daljih napada (Gelber, 2002: 83). Granica se može odrediti na osnovu cilja kojem određeni sadržaj strijemi. Tako, sloboda izražavanja ima za cilj da osnaži debatu među pojedincima, dok govor mržnje isključivo podstiče na nasilje (Newton, 2013: 88).

Samo ukoliko se govorom mržnje podstiče vršenje krivičnih djela ili se podstiče mržnja, omalovažavanje, diskriminacija, netrpeljivost, degradacija prema zaštićenoj populaciji, može se govoriti o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje. Veoma koristan test za donošenje zaključka o postojanju ili nepostojanju govora mržnje koji prerasta u krivično djelo izazivanja/poticanja na mržnju odnosi se na razmatranja (Maljević i Vujović, 2016: 18) poput:

- kontekst (Da li je kontekst u kojem je konkretan govor izrečen takav da se u velikoj mjeri povećava vjerovatnoća da će publika osjećati potrebu da preduzme neke neprihvatljive radnje?);

- položaj i uloga govornika (Da li je položaj govornika takav da bi mogao dati priliku da govornik dobije širu podršku za svoje mišljenje – npr. lideri političkih partija?);

- namjera (Da li govornik ima namjeru da podstakne određene akcije iznošenjem svojih stavova, mišljenja ili vjerovanja, a te akcije se mogu ogledati u diskriminaciji, neprijateljstvu ili nasilju prema određenoj grupi?);

- sadržaj izraza (Da li je izraz takav da oblikom i stilom direktno poziva na nasilje ili diskriminaciju?);

- opseg izraza (Da li se radi o javnom izražavanju? Da li se radi o nekom obliku izražavanja kao sredstvu za širenje informacija – npr. medijski prilozima, umjetnička djela i sl.? Koliki je domet konkretnog izraza?);

- vjerovatnoća nastupanja štetne posljedice (Da li bi konkretne izjave mogle imati posljedice u praksi?).

Međutim, sa policijskog aspekta, nije irelevantno da li sam govor mržnje predstavlja krivično djelo ili ne. Naime, čak i u onim slučajevima kada ne predstavlja krivično djelo, moguće je da predstavlja prekršaj, što uslovljava aktivnost policije. Isto tako, govor mržnje je sankcionisan i nizom drugih zakonskih i podzakonskih akata, usljed čega policija može da o samom govoru mržnje obavijesti relevantne organe kako bi preduzeli aktivnosti iz vlastite nadležnosti na planu sankcionisanja govora mržnje.

Sa kriminalističkog aspekta, za policiju je daleko bitnije da svaki govor mržnje je adekvatno evidentira i registruje, te da prikupi dokaze o učestalosti i sadržaju samog govora mržnje. Naime, govor mržnje se često percipira kao bezbjednosni

incident motivisan predrasudom, što se naknadno može koristiti kao dokaz o predrasudi koju je izvršilac imao prema zaštićenoj populaciji, prije samog izvršenja krivičnog djela motivisanog predrasudom.

Oštećeni može biti jedna osoba, više osoba ili imovina koja se dovodi u vezu sa pojedincem, odnosno grupom koja dijeli zaštićene karakteristike (Lučić-Ćatić i Bajrić, 2013). Kada je u pitanju pojedinac kao žrtva napada, odnosno samog akta nasilja, ne mora da se radi o pojedincu koji posjeduje „zaštićene karakteristike“, odnosno da je pojedinac pripadnik određene grupacije koja posjeduje „zaštićene karakteristike“. Dovoljno je da izvršilac smatra da jeste, te da je krivično djelo izvršio prema žrtvi usljed tih razloga. Konkretno, žrtva krivičnog djela iz mržnje motivisanog predrasudom prema LGBT populaciji ne mora da bude LGBT, već je dovoljno da ga je izvršilac kao takvog percipirao i da je motivisan mržnjom prema toj populaciji izvršio krivično djelo. Ovo se posebno odnosi na tzv. simboličke napade, na napade motivisane mržnjom prema LGBT populaciji kojima se napadaju gej ikone ili zagovornici LGBT prava, pa čak i kada se zna da oni nisu LGBT.

Takođe, i napad na grupaciju lica se smatra krivičnim djelom iz mržnje motivisano predrasudom ukoliko je izvršilac, prilikom izvršenja krivičnog djela, smatrao da se u grupi nalaze lica iz zaštićene populacije, pa čak i ne svi. Isto tako, ukoliko je smatrao da grupa nije iz zaštićene populacije, ali da promovise određena prava ili identitete ili vrijednosti te grupacije, te je usljed toga, motivisan mržnjom prema toj populaciji istu napao, radiće se o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje.

Bitno je navesti da se kod krivičnih djela počinjenih iz mržnje, kod kojih mržnja predstavlja (nisku) pobudu zbog koje je djelo učinjeno, njena prisutnost nije nužna vještačiti, nego će se djelo kvalifikovati kao zločin iz mržnje na osnovu objektivnih kriterijuma, tzv. indikatora predrasuda kao što su: okolnosti vezane uz žrtvu (npr. pripadnost određenoj skupini); okolnosti vezane uz objekat radnje (npr. funkcija određenog predmeta); okolnosti vezane za izvršioca (npr. pripadnost određenoj skupini, kao što su skinhedsi); ponašanje izvršioca (izjave, simboli, odijevanje); okolnosti vezane za mjesto i vrijeme izvršenja (npr. religijski praznik, crkva); percepcija žrtve da je riječ o zločinu iz mržnje te odsutnost drugih motiva (Munivra-na-Vajda i Šurina-Merton, 2016: 453).

Zaključna razmatranja

Koncept teže inkriminacije „običnih“ krivičnih djela koja su motivisana predrasudama ili mržnjom potiče iz SAD-a gdje je primijećena, s jedne strane, eskalacija rasnog i etničkog nasilja motivisanog predrasudama i mržnjom, dok je, s druge strane, primijećeno da ovi incidenti mogu da eskaliraju u masovne proteste i da ozbiljno naruše jedinstvo i spokoj, kao i samo funkcionisanje društva u rasno i etnički raznolikim lokalnim zajednicama u SAD-u. Takođe je primijećeno da se ovim aktima nasilja ne pridaje velika pažnja ili da se često pravi motiv (mržnje ili predrasude) ili dovoljno ne istražuje, odnosno ne posvećuje mu se dovoljna pažnja, ali isto tako i da se svjesno prenebregava, pa čak i negira od strane relevantnih organa

(prije svega, policije, tužilaštva, a potom i samog suda). To je dovelo do (dalje) eskalacije nasilja, pogotovo u manjinskim zajednicama (iz kojih je, uglavnom, bila žrtva nasilja), nerijetko inicirajući i „zatvoreni krug nasilja“.

Kako bi se onemogućilo preuzimanje pravde u svoje ruke, a svjesni opasnosti koje ova krivična djela imaju prema društvu (a ne samo prema konkretnoj žrtvi), motiv mržnje ili predrasude je posebno inkriminisan u zakonu kao teži prestup, bez obzira na konkretno krivično djelo. Drugim riječima, bez obzira na to koje je krivično djelo izvršilac počinio, ukoliko je motiv izvršenja bila mržnja ili predrasuda prema žrtvi ili objektu napada, sud ga je mogao drastičnije kazniti. Na ovaj način se nastojala ostvariti, između ostalog, i svrha generalne prevencije prema vršenju djela iz mržnje, ukazivanjem na posebnu društvenu opasnost i potrebu drastičnijeg sankcionisanja ovakvih ponašanja.

Trend inkriminacije djela iz mržnje preuzela je i Evropa, prvo u okviru relevantnih akata donesenih od strane Savjeta Evrope i Evropske unije, a potom i inkorporiranjem ovih djela u nacionalna zakonodavstva. Pored same (neophodnosti) inkriminacije djela iz mržnje u nacionalno krivično zakonodavstvo, bitno je istaći da je Evropski sud za ljudska prava u Strazburu, na osnovu Konvencije o ljudskim pravima i slobodama, nametnuo obavezu državama da se rasvjetljavanju djela iz mržnje posveti posebna pažnja. To podrazumijeva, prevashodno, da u svim slučajevima gdje postoji indicija da je motiv mržnja ili predrasuda, državni organi (u prvom redu, policija i tužilaštvo) moraju posvetiti posebnu pažnju kako bi prikupili dokaze u kontekstu mržnje ili predrasude. Formulacija „posebna pažnja“ podrazumijeva kvalitativno i kvantitativno veći angažman u prikupljanju dokaza i rasvjetljavanju krivičnog djela uopšte, nego da je u pitanju „obično“ krivično djelo, odnosno „osnovni prestup“. Bitno je pravilno identifikovati i diferencirati motiv izvršenja krivičnih djela počinjenih iz mržnje, jer je razumljivo da ukoliko se motiv ne otkrije i ne dokaže da se neće raditi o krivičnom djelu počinjenom iz mržnje već o „običnom“ krivičnom djelu. Motiv izvršenja krivičnog djela je izuzetno teško otkriti, utvrditi i dokazati i kod „običnih“ krivičnih djela, a pogotovo kod krivičnih djela počinjenih iz mržnje. Svjesni toga, utvrđene su određene smjernice u vidu pokazatelja (indikatora) koji bi mogli ukazati na to da se radi o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje.

Potreba adekvatnog kriminalističkog, policijskog, tužilačkog, a potom i sudskog pristupa, kao i drugih relevantnih državnih organa na zločine iz mržnje prepoznata je kod nekoliko presuda koje su donesene od strane Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu. U nizu novijih odluka Evropskog suda za ljudska prava navodi se da države imaju pozitivne obaveze prema odredbama Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda da istraže moguće motive zločina zasnovanih na rasnoj pripadnosti.

U reagovanju na akte nasilja prema LGBT zajednici, nije dovoljno da policija preduzima klasične radnje i mjere uslovljene kriminalističko-metodičkim pristupom u tretiranju grupacije kriminaliteta pod koje se podvodi i konkretno krivično djelo izvršeno prema LGBT osobama ili zajednici. Imajući u vidu da je policija prva

instanca kojoj se LGBT osobe obraćaju u slučaju napada i nasilja, te koja kao takva može da ohrabri, ali i da obeshrabri, potrebna je senzibilizacija i doedukacija da bi se adekvatno adresirali problemi i potrebe ove ranjive društvene grupe.

Naime, kada je u pitanju postupanje policije prema nasilju realizovanom prema LGBT osobama i prema samoj LGBT zajednici, potrebno je imati u vidu da se mora imati posebno senzibilisan, kriminalistički specifičan i krivičnoprocesno uokviren pristup u tretiranju ovih akata nasilja, što je, prema iskustvima drugih zemalja, jedan od ključnih preduslova za efikasnu i efektivnu implementaciju zakonodavstva koje se odnosi na krivična djela počinjena iz mržnje. Nedostatak senzibilizacije pripadnika policije o zločinima iz mržnje direktno može uticati na identifikovanje i uključivanje predrasude kao motiva u policijske izvještaje. Ovaj problem uočen je i u drugim državama, gdje svi pripadnici policije ne podržavaju podjednako sprovođenje zakona o zločinima iz mržnje. Posljedice nedostatka senzibilizacije mogu se kretati od izostanka truda i neulaganja napora da se shvati suština normi do namjernog ignorisanja ponašanja koja se mogu podvesti pod ove norme.

Specifičnost policijskog postupanja uslovljena je sa više faktora. Najznačajniji je svakako da su ta krivična djela najčešće počinjena iz mržnje, usljed čega se mora posebno dokazivati motiv. Neznanje policijskih službenika, odnosno nemogućnost prepoznavanja, percipiranja i prilagođenog postupanja na ove incidente onemogućuje kriminalistički sadržajan i krivičnoprocesno relevantan pristup prilikom rasvjetljavanja i okazivanja ovih krivičnih djela, te je jasno da, shodno neadekvatnom i fragmentarno prikupljenom dokaznom materijalu, ni sama presuda neće biti saglasna učinjenom krivičnom djelu. Ovdje je bitno navesti da policijski pristup može biti i profesionalan, ali da to ne znači da će biti i kriminalistički adekvatan, sadržajan i relevantan. Usljed toga, posebna edukacija policije u cilju (kriminalističke i profesionalne) senzibilizacije je neophodna.

Shodno tome, razumljivo je da navedeni faktori uslovljavaju specifičan pristup u otkrivanju, rasvjetljavanju, dokazivanju i procesuiranju krivičnih djela motivisanih mržnjom prema zaštićenoj zajednici. Taj pristup se mora zasnivati na uobičajenim procedurama kriminalističke istrage koja se odnosi na „osnovni delikt“ nasilja, uvažavajući specifičnosti žrtve, kontekst izvršenog nasilja i predrasudu koja je rezultirala mržnjom. Ovaj (savremeniji) oblik kriminalističke istrage inkorporira u sebi i određene viktimološke segmente, pa se može smatrati i kriminalističko-viktimološkim modelom kriminalističke istrage.

Literatura

Bukvić, M.; Vargek, A. (2016). *Manifestacija govora mržnje na društvenim mrežama – Studija slučaja: Facebook*. Sarajevski žurnal za društvena pitanja. Sarajevo.

Bouman, W. (2003). *Best Practices of a Hate/Bias Crime Investigation*. FBI Law Enforcement Bulletin.

Bošnjak, E., Vasić, V., Hadžić, I., Pandurević, D. (2017). *Rozi izvještaj 2017. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u BiH*. Sarajevski otvoreni cen-

tar. Sarajevo.

Gelber, K. (2002). *Speaking Back: The Free Speech Versus Hate Speech Debate*. John Benjamins Publishing Company Amsterdam.

Jakobs, J.; Potter, K. (2010). *Hate Crimes: Criminal Law and Identity Politics*. Oxford University Press. Oxford.

Newton, L. (2013). *Counterterrorism and Cybersecurity: Total Information Awareness*. Springer International Publishing Switzerland. New York.

Kuči, A. (2013). *Procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini: Problemi u tužiteljskoj praksi*. Centar za društvena istraživanja Analitika. Sarajevo.

Lalić, V. (2016). *Zločini mržnje – Teorijska paradigma*. Defendologija. Evropski defendologija centar. Banja Luka, broj 37-38.

Lučić – Čatić, M., Bajrić, A. (2013). *Procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini*. Centar za društvena istraživanja Analitika. Sarajevo.

Munivrana Vajda, M., Šurina Marton, A. (2016). *Gdje prestaju granice slobode izražavanja, a počinje govor mržnje? Analiza hrvatskog zakonodavstva i prakse u svjetlu europskih pravnih standarda*. Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu. Zagreb, broj 2/2016.

Filipović, Lj. (2019). *Krivična djela iz mržnje i krivična djela izazivanja mržnje – komentar relevantnih zakonskih odredaba*. Misija OSCE-a u BiH. Sarajevo.

Šikman, M. (2010). *Zločini iz mržnje – Krivično-pravni osvrt. Zbornik radova „Govor mržnje“*. Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja. Banja Luka.

Razumijevanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje. Priručnik za BiH, OSCE – ODIHR. Varšava, 2010. godine.

HATE CRIMES

Aleksandar MILADINOVIĆ*

Abstract: Hate crimes are a relatively recent incrimination in domestic law, although they are not unknown in domestic practice, not under that name. Taking over the trend of incrimination of hate crimes, the paper points out its basic determining and differentiating characteristics, after which it points out certain doubts in incrimination that cause problems in practice when detecting, and especially when proving these crimes. A special aspect that determines the difficulties are the new forms of hate crimes that are manifesting on the Internet. The author especially points out the problems in proving prejudice against hatred as specific evidence that needs to be identified in order to recognize the „basic crime” as a hate crime. The paper also provides some guidelines in relation to indicators of hate crimes, as well as the possibility of overcoming identified or prejudiced problems in terms of incrimination and proof of hate crimes, however, the main intention of the paper is to point out the need for relevant authorities, especially police and the prosecution, to recognize these crimes, to understand their danger and „pervasiveness”, and then to dedicate themselves to gathering evidence and proving the motives of prejudice.

Keywords: hate crime, prejudice motive, hate motive, hate.

* Police Training Unit of the Police Academy in Banja Luka, e-mail: aaleksandarbl@yahoo.com